

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Učební osnova

OBČANSKÁ NAUKA

pro studijní obory SOŠ a SOU – denní studium a studium při zaměstnání
(3-4 hodiny v učebním plánu celkem)

Schválilo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
dne 29. 4. 2002, č.j. 18 396/2002-23, s platností od 1. září 2002, a to ve všech ročnících,
v nichž se předmět vyučuje

Pojetí vyučovacího předmětu

Obecný cíl předmětu

Vyučovací předmět občanská nauka směřuje především k pozitivnímu ovlivnění hodnotové orientace žáků tak, aby byli ve svém životě slušnými lidmi a informovanými aktivními občany svého demokratického státu, aby jednali uvážlivě a odpovědně vůči sobě i občanské komunitě. Občanská nauka také učí žáky kriticky myslet, nenechat se manipulovat a co nejvíce rozumět světu, v němž žijí.

Výuka předmětu **ve studijních oborech** navazuje na znalosti a dovednosti žáků, které získali v základním vzdělávání, někdy je upevňuje, ale především prohlubuje a doplňuje na vyšší středoškolské úrovni. Zároveň výuka občanské nauky úzce navazuje na výuku dějepisu, která umožňuje žákům hlouběji porozumět soudobému světu, protože jim zprostředkovává poznávání historických kořenů jeho současných problémů.

Charakteristika obsahu učiva

Učivo předmětu obsahuje tyto **tematické okruhy**:

- Člověk v lidském společenství (učivo se redukuje, pokud je v učebním plánu předmět psychologie)
- Člověk jako občan v demokratickém státě
- Člověk a právo (učivo se redukuje, pokud je do učebního plánu zařazen vyučovací předmět právo)
- Člověk a hospodářství (učivo se doplňuje obsahem vyučovacího předmětu ekonomika)
- Česká republika, Evropa a mezinárodní společenství (učivo lze přeřadit do dějepisu, pokud má dějepis nejméně čtyřhodinovou dotaci v učebním plánu celkem)
- Filozofické a etické otázky v životě člověka (učivo se vynechává, pokud je v učebním plánu zařazen předmět filozofie)

Očekávané **kognitivní (poznatkové) vzdělávací cíle jsou uvedeny níže** u tematických okruhů, k nimž se vztahují.

Kromě nich výuka občanské nauky vytváří nebo rozvíjí tyto **dovednosti žáků**:

- pracovat s učebnicemi, příručkami a další literaturou, orientovat se ve službách knihoven, pracovat s internetem;

- získávat informace z různých zdrojů – textových a ikonických (obrazových) nebo kombinovaných (film) – a kriticky je hodnotit v mezích svých schopností a vzdělanostní úrovně (mediální gramotnost);
- komunikovat se sociálními partnery, úřady, institucemi případně médií na náležité formální úrovni a obsahové jasnosti a cílevědomosti, a to v ústním i písemném styku;
- formulovat ústně nebo písemně vlastní, náležitě argumenty podložený názor na sociální, politickou nebo etickou otázku;
- diskutovat o obecně lidské, politické, právní, hospodářské, sociální, praktické filozofické a etické problematice (rozumí se pouze na úrovni svých vzdělanostních a poznatkových možností), v diskusi přijímat nebo vyvracet názory partnerů na základě ověřených faktů a z nich plynoucích argumentů s tím, že ve složitějších a nejednoznačných problémech nedojdeme v diskusi k jednomu jedinému nejlepšímu řešení nebo názoru (každé řešení nebo názor může mít svá pozitiva i negativa).

Očekávané **afektivní vzdělávací cíle (city, postoje, preference, hodnoty) žáků:**

Výuka směřuje k tomu, aby žáci

- jednali s jinými lidmi slušně a odpovědně ve smyslu společensky uznávané etikety, žili čestně;
- cítili potřebu aktivně se zapojit do občanského života a přijímat odpovědnost za svá rozhodnutí a jednání;
- vážili si demokracie a usilovali o její zachování a zdokonalování;
- preferovali demokratické hodnoty a přístupy před nedemokratickými, i když má demokracie své stinné stránky (kriminalita, korupce, extremismus...); jednali v souladu s demokratickými občanskými ctnostmi, respektovali lidská práva, chápali meze lidské svobody a tolerance, jednali solidárně a odpovědně;
- nositele jiných názorů (z hlediska humanity a demokracie přijatelných!), než mají sami, nepovažovali za nepřítel, nýbrž za partnera k diskusi;
- kriticky posuzovali skutečnost kolem sebe, byli ochotni o ní přemýšlet, tvořit si vlastní úsudek a nenechali sebou manipulovat;
- uznávali, že základní hodnotou je život, a proto je třeba si života vážit a chránit jej;
- jednali tak, aby chránili své zdraví, a uvědomovali si rizika, kterým je vystaveno;
- na základě uvědomělé vlastní a národní identity ctili identitu jiných lidí; považovali jiné lidi za stejně hodnotné jako jsou oni sami – oprostili se tedy ve vztahu k nim od předsudků a předsudečného jednání, xenofobie, intolerance, rasismu, nacionální, etnické, náboženské a jiné nesnášenlivosti (multikulturní výchova);
- soucítily s přírodou, chránili ji a cílevědomě zlepšovali ve svém okolí životní prostředí, jednali ekologicky (environmentální výchova);
- vážili si hodnot lidské práce, neničili majetek, snažili se zanechat po sobě ve své rodině i širší komunitě něco pozitivního;
- chtěli si klást v životě praktické otázky filozofického a etického charakteru (např.: Co je dobré – co je špatné? Je moje počínání morální? Mám v tomto případě pravdu? Kde jsou meze mé svobody? Co je smyslem lidského života? ...) a hledat na ně odpovědi v diskusi se sebou samými, s jinými lidmi i s uznávanými představiteli filozofického myšlení.

Postupy a charakteristika výuky

Výuka občanské nauky má být pro žáky zajímavá a stimulující. Proto je má učit řešit otázky praktického osobního a občanského života. Má je aktivizovat a vybavit pro život v demokratické společnosti.

K demokratickému občanství vychovává nejen učivo, ale i demokratické klima školy a třídy, proto by je měla výuka předmětu cíleně posilovat, stejně tak jako mimotřídní a mimoškolní činnosti žáků navazující na občanskou nauku a doplňující její výuku.

Metody a formy práce jsou plně v kompetenci učitele, vyplývají z jeho vlastního pojetí výuky, z různých vzdělávacích potřeb a schopností jeho žáků, z jejich věku a životních zkušeností, ze specifické situace v regionu školy a z aktuálních výchovných úkolů, které by měla škola plnit. Doporučuje se co nejčastěji použití různých aktivizujících vyučovacích metod a vhodného projektového vyučování ve spolupráci s jinými všeobecně vzdělávacími předměty a případně i s odbornou složkou vzdělávání.

Před započítáním výuky je třeba, aby se učitel občanské výchovy dobře seznámil s celým vzdělávacím plánem studijního oboru, aby srovnal učivo občanské nauky s jinými všeobecně vzdělávacími nebo odbornými předměty společenského, právního, psychologického a ekonomického charakteru. Po dohodě s vyučujícími těchto předmětů pak učitel občanské výuky redukuje v občanské nauce to učivo, s nímž se žáci seznámí ve shora uvedených vyučovacích předmětech. Tak vznikne větší prostor pro použití aktivizujících vyučovacích metod, které jsou časově náročnější. Učivo se po dohodě v předmětové komisi, existuje-li tato komise ve škole, rozdělí do jednotlivých ročníků a vytvoří jeho časový plán s případným zpracováním projektové metody nebo jiných časově a organizačně náročnějších forem (exkurzní vyučování...) a metod práce.

Doporučená hodinová dotace jednotlivých tematických okruhů:

Tematický okruh	Doporučený počet vyučovacích hodin při hodinové dotaci 3 hodiny v učebním plánu
Člověk v lidském společenství	přibližně 14
Člověk jako občan v demokratickém státě	nejméně 27
Člověk a právo	přibližně 12
Člověk a hospodářství	nejméně 3 (je-li v uč. plánu předmět ekonomika)
ČR, Evropa a mezinárodní společenství	přibližně 10
Filozofické a etické otázky v životě člověka	nejméně 22

Tematické okruhy – kognitivní vzdělávací cíle a učivo

1. Člověk v lidském společenství

Kognitivní vzdělávací cíle:

Výuka směřuje zejména k tomu, aby žáci

- dovedli v různých životních situacích jednat s lidmi na základě porozumění vlastní osobnosti a empatie k jiným lidem, podle zásad slušného chování a adekvátně k dané situaci; dovedli řešit konfliktní situace,
- postupně získali dovednost samostatně studovat a racionálně se připravovat na výuku,
- vysvětlili význam celoživotního vzdělávání a pozitivního využívání volného času,
- objasnili specifika důležitých sociálních útvarů a jejich význam pro člověka,
- na příkladech dovedli vysvětlit význam dobrých mezilidských vztahů a solidarity mezi lidmi včetně postojů k migrantům, azylantům atp.
- znali zásady ochrany zdraví; znali nejčastější formy závislostí, jejich působení na lidský organismus a dovedli vysvětlit, čím jsou nebezpečné jednotlivci i společnosti,
- objasnili, co rozumíme tím, že lidé jsou věřící nebo ateisté a charakterizovali nejvýznamnější světová náboženství; vysvětlili, čím jsou nebezpečné náboženské sekty a náboženský fundamentalismus,
- vysvětlili význam kultury (především vědy a umění).

Rozpis učiva:

1. Úvod do výuky předmětu: smysl a význam výchovy k občanství. Vzdělání pro život a celoživotní vzdělávání. Učení a volný čas.
2. Tělesná a duševní stránka osobnosti. Vývoj a rozvoj osobnosti. Etapy lidského života a jejich charakteristické znaky, mezigenerační vztahy. Náročné životní situace. Psychohygiéna.
3. Pravidla slušného chování, kvalita mezilidských vztahů, komunikace a zvládání konfliktů.
4. Zdraví a jeho ochrana. Životní styl. Sociálně patologické jevy, nejčastější formy závislostí.
5. Důležité sociální útvary, rodina a její význam, komunita, sousedství, dav, publikum, populace, veřejnost. Solidarita. Migranti, azylanti, emigranti apod. skupiny lidí na našem území.
6. Vrstevnické a jiné skupiny, vztahy v nich.
7. Materiální a duchovní kultura (hlavně umění a věda).
8. Víra a ateismus, náboženství a církve, náboženské sekty, nová náboženská hnutí; náboženský extremismus a terorismus.

Poznámka: Poslední, tj. osmé osnovné heslo tohoto tematického okruhu (Víra a ateismus, náboženství a církve, náboženské sekty; nová náboženská hnutí; náboženský extremismus a terorismus) může být přesunuto do posledního tematického okruhu Filozofické a etické otázky v životě člověka.

2. Člověk jako občan v demokratickém státě

Kognitivní vzdělávací cíle:

Výuka směřuje zejména k tomu, aby žáci

- znali zákonný postup vedoucí k získání českého státního občanství, věděli, jaká práva a povinnosti z občanství vyplývají,
- charakterizovali demokratický stát (základní principy a hodnoty demokracie),
- znali české státní symboly a jejich význam,
- objasnili, jak funguje demokracie v České republice a jaké má problémy (korupce, extremismus, kriminalita, „rozevírání sociálních nůžek“...),
- znali základní lidská práva zakotvená v naší ústavě a práva dětí; věděli, kam se mohou obrátit, jsou-li jejich práva ohrožena,
- vysvětlili národnostní složení obyvatelstva našeho státu, sociální skladbu společnosti a úlohu elit,
- objasnili úlohu politických stran, význam svobodných voleb a občanské angažovanosti,
- vysvětlili na praktických příkladech, co lze považovat za politický radikalismus, extremismus a terorismus,
- dovedli zdůvodnit, proč je nepřijatelné užívat extremistickou symboliku,
- dovedli kriticky přistupovat k médiím (televize, rozhlas, tisk) – zvažovali, jak mohou být manipulováni zpravodajstvím, komentáři, reklamou atp.

Rozpis učiva:

1. Občan, občanství, nabývání státního občanství ČR; stát, Ústava ČR, politický systém ČR. Struktura veřejné správy. Obecní a krajská samospráva.
2. Rasy, etnika, národy, národnosti; společenské vrstvy, elity. Postavení mužů a žen.
3. Majorita a minority, klady vzájemného obohacování a problémy soužití. Migrace.
4. Základní hodnoty a principy demokracie. Lidská práva – jejich obhajování i možné zneužívání na konkrétních příkladech ze současnosti. Práva dětí.
5. Politické ideologie (konzervatismus, liberalismus, socialismus, nacionalismus, fašismus a nacismus, anarchismus, environmentalismus, feminismus). Politika, politické strany, volební systémy a volby.
6. Politický radikalismus, extremismus a terorismus. Nebezpečnost extremismu a terorismu pro demokratickou společnost. Česká extremistická scéna a její symbolika.
7. Občanské ctnosti potřebné pro demokracii, multikulturní soužití. Občanská společnost.
8. Svobodný přístup k informacím. Média (hlavně tisk, televize, rozhlas). Kritický přístup k médiím.

3. Člověk a právo

Kognitivní vzdělávací cíle:

Výuka směřuje zejména k tomu, aby žáci

- dovedli vysvětlit pojmy právo, právní stát, právní ochrana, právní vztah,
- popsali soustavu soudů v ČR a činnost policie, soudů, státního zastupitelství, advokacie a notářství,
- objasnili rozdíl mezi fyzickou a právnickou osobou; způsobilost k právním úkonům, trestní odpovědnost,
- vysvětlili, jaké závazky vyplývají ze základních typů pojmenovaných smluv,
- dovedli hájit své spotřebitelské zájmy, např. podáním reklamace na vadné zboží,

- znali práva a povinnosti mezi dětmi a rodiči, mezi manželi, mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem; věděli, kde mají hledat informace o této oblasti,
- rozlišovali na konkrétních příkladech trestný čin a přestupek,
- dovedli argumentovat v problematice humanizace vězeňství a alternativních trestů,
- věděli, jak se mají chovat, kdyby se stali obětí teroristického činu (přepadení, vydírání, unesení nebo rukojmí).

Rozpis učiva:

1. Právo, právní stát, spravedlnost.
2. Právní řád a právní ochrana občanů. Právní vztahy.
3. Soustava soudů ČR.
4. Občanské soudní řízení. Správní řízení.
5. Trestní řízení, tresty, orgány činné v trestním řízení (policie, státní zastupitelství, vyšetřovatel, soud). Specifika trestné činnosti a trestání mladistvých.
6. Právníká povolání (ve smyslu co kdo dělá – na koho se obrátit).

Poznámka: doporučuje se realizovat návštěvu soudního projednávání případu s mladistvým s následující besedou se soudcem.

4. Člověk a ekonomika

Následující rozpis učiva předpokládá, že do učebního plánu studijního oboru je zařazen vyučovací předmět ekonomika, z jehož obsahu využívá občanská nauka následující učivo:

Základní ekonomické pojmy: potřeby, statky, služby; spotřeba, životní úroveň; výroba, výrobní faktory, hospodářský proces; trh, tržní subjekty, nabídka, poptávka, zboží, cena; tržní mechanismus, monopol a konkurence, úloha státu v ekonomice.

Pracovněprávní vztahy a související činnosti: zaměstnání, hledání zaměstnání, služby úřadů práce; nezaměstnanost, rekvalifikace; vznik pracovního poměru, povinnosti a práva zaměstnance a zaměstnavatele, změny a ukončení pracovního poměru.

Mzdy, daně, pojistné.

Národní hospodářství: struktura národního hospodářství, ukazatele vývoje národního hospodářství; ekonomický růst, inflace, platební bilance; hospodářská politika státu.

Mezinárodní ekonomika.

Pokud v učebním plánu není vyučovací předmět ekonomika zařazen, je třeba shora uvedené učivo do tohoto tematického okruhu doplnit a také tematický okruh dotovat potřebným vyšším počtem vyučovacích hodin, než je uvedeno v tabulce s doporučenou hodinovou dotací .

Kognitivní vzdělávací cíle:

Výuka směřuje zejména k tomu, aby žáci

- chápali význam mezilidských vztahů na pracovišti,
- uměli sestavit fiktivní rodinný rozpočet,
- byli seznámeni se způsoby ochrany majetku s ukládáním peněz; věděli, kam se obrátit o pomoc, když se dostanou do finanční tísně a jiných ekonomických problémů,
- pochopili význam daňového systému a mzdové politiky, uměli vyplnit daňové priznání.

Rozpis učiva:

1. Majetek a jeho nabývání, racionální ekonomické rozhodování. Zodpovědné hospodaření s majetkem, ukládání peněz. Pojištění.
2. Hospodářský život rodiny, rodinný rozpočet. Sociální zabezpečení, státní sociální podpora, sociální pomoc. Řešení krizových finančních situací.
3. Sociální politika státu. Daně.

5. Česká republika, Evropa a svět

Učivo tohoto tematického okruhu lze zčásti nebo jako celek přeradit do dějepisu, je-li tento vyučovací předmět zařazen do učebního plánu v náležité hodinové dotaci nejméně čtyři hodiny v učebním plánu celkem a vyučuje se tak, že níže uvedené učivo tvoří součást jeho obsahu.

Kognitivní vzdělávací cíle:

Výuka směřuje zejména k tomu, aby žáci

- charakterizovali postavení České republiky v Evropě a ve světě,
- popsali cíle a struktury OSN, EU a NATO,
- dovedli posoudit důsledky zapojení ČR do evropských a euroatlantických struktur,
- porozuměli významu státní suverenity,
- znali globální problémy soudobého světa,
- popsali, co znamená globalizace a jaké má důsledky pro lidi.

Rozpis učiva:

1. Česká republika a její postavení v soudobém světě. Velmoci, vyspělý svět, rozvojové země a jejich problémy.
2. Evropská integrace. Zapojování ČR do EU. Důsledky vstupu ČR do evropských struktur.
3. NATO. Armáda ČR, obranná politika České republiky.
4. Úloha OSN. Mezinárodní solidarita a pomoc.
5. Globální problémy soudobého světa (populační exploze, nedostatek pitné vody a potravin, vyčerpání přírodních zdrojů, znečištění a degradace prostředí, bezpečnost lidí – terorismus, kriminalita, násilí, jaderné a ekologické katastrofy, války, nekontrolovaný rozvoj techniky, morální slepota, tj. neschopnost odlišit dobré od zlého).
6. Globalizace a její důsledky.

6. Filozofické a etické otázky v životě člověka

Kognitivní vzdělávací cíle:

Výuka směřuje zejména k tomu, aby žáci

- zvládali vybraný pojmový filozofický aparát,
- byli informováni o důležitých filozofických otázkách,
- dovedli pracovat s filozofickým textem, přemýšlet o významných praktických otázkách filozofie a etiky a diskutovat o nich (v mezích svých znalostí a schopností),
- získali kritické stanovisko ke světu a k sobě samým,
- dovedli vysvětlit, proč jsou za své názory, postoje a jednání odpovědni jiným lidem.

Rozpis učiva:

1. Lidské myšlení v předfilozofickém období, mýtus. Vznik filozofie a základní filozofické problémy. Hlavní disciplíny filozofie.

2. Proměny filozofického myšlení v dějinách.
3. Význam filozofie v životě člověka. Smysl filozofie pro řešení životních situací.
4. Etika a její předmět, základní pojmy etiky. Mravní hodnoty a normy, mravní rozhodování a odpovědnost.
5. Lidské jednání, pojem viny, svědomí, spravedlnost, odplata.
6. Svobodná vůle a lidská činnost.
7. Základní mravní povinnosti člověka. Život jako nejvyšší hodnota.

Poznámka: Výběr představitelů světového a českého filozofického myšlení a filozofických textů je zcela v kompetenci učitele, vychází z jeho zkušeností a ze specifík jeho žáků a jejich studovaného oboru.